

DAUGAVPILS UNIVERSITĀTE
DAUGAVPILS UNIVERSITY

Humanitārās fakultātes
XX starptautisko zinātnisko lasījumu materiāli.
Vēsture XIV

VĒSTURE: AVOTI UN CILVĒKI

Proceedings of the 20th International Scientific
Readings of the Faculty of Humanities.
History XIV

~ DAUGAVPILS UNIVERSITĀTES
AKADĒMISKAIS APGĀDS "SAULE" ~

2011

Saleniece I., atb. red. *Vēsture: avoti un cilvēki. XX zinātniskie lasījumi. Vēsture XIV*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 2011. 360 lpp.

Redkolēģija / Editorial Board

Irēna Saleniece (Daugavpils Universitāte, Latvija) –
atbildīgā redaktore
Sandra Grigaravičiūtē (Viļņas Pedagoģiskā universitāte, Lietuva)
Bernd Ulrich Hucker (Fehtas Universitāte, Vācija)
Aleksandrs Ivanovs (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Ēriks Jēkabsons (Latvijas Universitāte, Latvija)
Ineta Lipša (Latvijas Universitāte, Latvija)
Olaf Mertelsmann (Tartu Universitāte, Igaunija)
Iļģvars Misāns (Latvijas Universitāte, Latvija)
Vaļerij Nikuļin (I. Kanta Krievijas Valsts Universitāte Kaļiņingradā,
Krievijas Federācija)
Dmitrijs Oļehnovičs (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Henrihs Soms (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Geoffrey Swain (Glāzgovas Universitāte, Apvienotā Karaliste)
Vitālijs Šalda (Daugavpils Universitāte, Latvija)
Juris Urtāns (Latvijas Kultūras akadēmija, Latvija)

Korektori:

Jana Butāne, Aleksandrs Ivanovs, Tatjana Kuzņecova

Tehniskās redaktore:

Iveta Bogdanoviča, Vita Šotaka

Maketētāja:

Marina Stočka

2010. gada janvārī notika divdesmitie Daugavpils Universitātes Humanitārās fakultātes Zinātniskie lasījumi, kuros aktīvi piedalījās arī vēsturnieki. Jau vairākus gadus lasījumu dalībnieku – vēsturnieku – diskusiju krustpunktā ir tēma *Avoti un cilvēki*. Uz nolasīto referātu pamata kopš 1997. gada iznāk rakstu krājumi, kuri liecina, ka vēsturnieku darba grupā ir izveidojušās noteiktas tradīcijas – pieeju daudzveidība, uzskatu pluralisms un iecietība pret atšķirīgiem viedokļiem. Lasītāju uzmanībai tiek piedāvāts kārtējais šai tēmai veltītais darbu apkopojums, kurā dažādu nacionālo historiogrāfijas skolu pārstāvji iedziļinās pagātnes problēmās.

* * *

In January 2010 the 20th Scientific Readings took place at Daugavpils University, the Faculty of Humanities. Historians also actively participated in them. The theme *Sources and People* for several years remains at the point of their opinion intersection. Since 1997 the collected articles based on the reports presented have been issued. All the materials of the Scientific Readings published testify that some certain traditions have been formed in the workgroup of historians: the variety of approaches, the pluralism of opinions and tolerance to different points of view. Therefore, another collection of articles devoted to this theme is offered for readers' consideration.

SATURS / CONTENTS

Janvāra Zinātniskie lasījumi Daugavpili: cilvēki un vēsture	9
Федор Федоров	
Слово об Иоэле Вейнберге	13
Ilga Apine	
Identitāšu dažādība Latvijā	22
Тамара Абросимова	
Восприятие интеллигенцией событий 1917 года (по материалам воспоминаний и дневниковым записям)	30
Kristīne Ante	
Pareizticīgo un luterāņu konfesionāli jauktu laulību prakse Kurzemes un Vidzemes guberņā: tiesiskie, sociālie un psiholoģiskie aspekti 19. gs. vidū un otrajā pusē	39
Ainārs Bambals	
Latvijas PSR VDK krimināllietas: autentiskums, ticamība, falsifikācijas	50
Kitija Bite	
Sociālo garantiju tiesiskais regulējums policijā pēc 1990. gada	57
Alda Bražūne	
Francijas intereses Baltijas savienības izveides projektos	65
Ginta Brūmane	
Politiskā pretinieka tēls Saeimas un pašvaldību vēlēšanu plakātos 1922. – 1931. gadā	71
Rūdolfs Brūzis	
Kaujas āmuri Latvijas 15.–16. gs. arheoloģiskajā materiālā: tipoloģiskā analīze	77
Valda Čakša	
Mūzikas loma tautas vēsturiskās apziņas veidošanā: ieskats 20. gs. pirmās puses latviešu profesionālo mūziķu publikācijās	85
Anita Čerpinska	
Daugavpils cietokšņa celtniecības sākuma periods (1810–1812)	95

Edgars Ceske	
Divi “jakobiņi” no Kurzemes: Elīza fon der Reke un Frīdrihs Joahims Šulcs	102
Irēne Elksne-Geisler	
Gender, Annexation and Exile: Oral History Testimonies of Latvia 1944/5	112
Edvīns Evarts	
Latgales vēstures īpatnības Otrā pasaules kara laikā	119
Guntis Gerhards	
Rakstītie avoti un arheoloģiskās liecības par mēri Latvijas teritorijā 13.–18. gadsimtā	125
Евгений Гребень	
Актуальные вопросы Второй мировой войны в белорусском интернет-пространстве	132
Sandra Grigaravičiūtē	
The Lithuanian Press on Lithuanians in Denmark, 1945–1948	139
Līga Irbe	
Ieslodzīto un notiesāto personu transportēšana Krievijas impērijā 19. gadsimta 2. pusē: Rīga–Irkutska	152
Ilze Jermacāne	
Dezertēšana Sarkanās armijas 201. latviešu strēlnieku divīzijā 1941. gada augustā – 1942. gada oktobrī	159
Ineta Lipša	
Vīrietības aspekts Kārļa Ulmaņa autoritārajā ideoloģijā (1934–1940)	167
Ilze Biruta Loze	
Neolīta akmens kaujas cirvji Latvijas austrumu daļā	173
Juris Matisāns	
Valsts policijas darbinieku disciplināratbildības institūta attīstība Latvijā	184
Olaf Mertelsmann	
On the Relation between Income and Mortality in Estonia during Stalinism	191
Мария Михайлова, Владимир Шулятиков	
Судьбы российских социалистов–революционеров в осмыслении литературы начала XX в. (Л. Андреев «Рассказ о семи повешенных»)	196

Juris Millers	
VDK kontrole pār radošo inteliģenci	204
Andrejs Mūrnieks	
Izglītības teorijas kā avots laikmeta paradigmas vēsturiskai analīzei	210
Евгения Назарова	
Нарва в 1864–1865 годах: социокультурные аспекты истории русской общины города	219
Валерий Никулин	
Деятельность Я.И. Ростовцева в период подготовки отмены крепостного права	229
Наталья Никулина	
Преобразования в удельном ведомстве на рубеже XIX–XX веков (к вопросу о деятельности графа И.И. Воронцова-Дашкова)	236
Juris Pavlovičs	
Latgales iedzīvotāju atmiņas par ikdienas dzīvi vācu okupācijas laikā	243
Baiba Pazāne	
Vidzemes latviešu pareizticīgo draudžu klērs un nacistu propaganda	248
Ilze Pinte	
Latvijas aizsardzība karikatūrās (1991–2008): notikumi un personas	254
Daina Roze	
Anša Lerha Puškaiša devums dārzkopībā: avoti un stāsti	264
Ирена Саленице, Джеффри Свейн	
Советизация латгальской молодежи: система образования и комсомол (1944–1945)	272
Zane Starķeviča	
Septiņgadīgās izglītības ieviešana Latgales skolās: vēlamais un esošais (1944–1959)	284
Ojārs Stepens	
Latvijas krievu iedzīvotājiem paredzētā propaganda nacistu okupētajā Latvijā (1941–1945)	295
Vitālijs Šalda	
Latviešu prese par Rīgas Pilsētas (vācu) teātri 19. gs. beigās	301

Jānis Šiliņš	
Totalitārā režīma cilvēciskā seja: latviešu lielinieku lideru sociālais portrets	311
Iveta Šķiņķe	
Izsūtīto Latvijas iedzīvotāju dzīvesstāsti un notikumu atspoguļojums Latvijas Valsts arhīva personu lietu dokumentos: Krāslavas apriņķa piemērs	319
Olga Terehova	
Dzimuma jautājums laikraksta “Сегодня” slejās: vēstījums un konteksts	326
Guna Vainovska	
Izdevniecības un to vadītāji Vidzemē 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā	334
Алексей Варфоломеев, Александр Иванов	
Семантические публикации информации исторических источников на основе технологии Wiki	339
Antonija Vilcāne	
Borņi un Preiļu muižas kapela arheoloģisko izrakumu gaismā	348
Ziņas par autoriem	355

Janvāra Zinātniskie lasījumi Daugavpilī: cilvēki un vēsture

Ik gadu janvāra beigās Daugavpils Universitātē Humanitārās fakultātes Zinātniskajos lasījumos tiekas Latvijas un citu valstu zinātnieki. Šīs tradīcijas aizsākums meklējams 1990. gadā, kad pirmo reizi īstenojās toreizējā Daugavpils Pedagoģiskā institūta profesoru Fjodora Fjodorova un Joela Veinberga iecere reizi gadā aicināt uz Daugavpili humanitārās domas pārstāvjus viņu pētījumu rezultātu brīvai un koleģiālai apspriešanai. Kopš tā laika ir pagājuši 20 gadi – pieminēšanas un apjēgsmes vērtā jubileja.

Zinātniskajos lasījumos piedalās arī vēstures pētnieki. Tā ir profesionālo vēsturnieku pulcēšanās – viena no retajām mūsdienā Latvijā un vienīgā, kas notiek ik gadu. Vai tikšanās vieta – Daugavpils – ir nejausa vai likumsakarīga? Šodien liekas, ka nav nejausa, jo viesi taču ierodas pie saviem sadarbības partneriem un draugiem DU Vēstures katedrā. Šodien grūti iztēloties Daugavpili bez vides, kur vēsturnieki var apmainīties domām un dalīties ar savu pētījumu rezultātiem. Tomēr šī vide tapa pavisam nesen.

Lai gan 20. gadsimta sākumā Pirmais pasaules karš bija postošs, jau ar Latvijas valsts dibināšanu radās padziļināta interese par dzimtenes vēsturi, un Daugavpili sāka rosīties entuziasti, kas vēlējās atklāt pagātnes norises pilsētā un tās apkārtnē. Viens no tādiem cilvēkiem bija mākslinieks, Daugavpils Valsts skolotāju institūta mācībspēks Oskars Kalējs. Vadot Daugavpils Vēstures muzeju, savu aizraušanos ar Latgales senatni viņš iemiesoja iespaidīgā ekspozīcijā. Vietējā avīze “Daugavas Vēstnesis” atzīmēja O. Kalēja lielus nopelnus, kas “nenogurstoši pūlējies muzejā savākt un pareizi izkārtot Austrumlatvijas novada vēstures materiālus” un kas ierosināja sarīkot Daugavpils vēsturē pirmo profesionālo vēsturnieku forumu – Latvijas Vēstures institūta izbraukuma sēdi – pirmo atklāto Vēstures institūta sēdi ārpus Rīgas, kura notika 1939. gada 19. decembrī.

Protams, pasākumu pavadija propagandas troksnis, Vadoņa slavināšana, pati sēde bija veltīta “Valsts Prezidenta Kārļa Ulmaņa 40 gadu sabiedriskās darbības atcerei” un norisinājās Daugavpils Vienības namā – K. Ulmaņa simboliski iecerētajā un viņa vadībā izveidotajā ēkā. Tomēr sēdē piedalījās Latvijas tā laika ievērojamākie vēsturnieki (prof. A. Tentelis, prof. A. Švābe, Dr. Fr. Balodis uzstājās ar priekšlasījumiem; klāt bija prof. K. Straubergs, M. Stepermanis u.c.) un skanēja dziļas un aktuālas pārdomas par Latvijas vēsturi.

Kā liecina “Daugavas Vēstnesis”, Latvijas Vēstures institūta direktors prof. Augusts Tentelis ievadrunā teicis: “.. latviešu vēsture ir tā, kas ved rīdziniekus uz Daugavpili un aicina daugavpiliešus pulcēties Vienības namā.. Latviešu vēsture ir līdzīga atrokamam pilskalnam. Pavisam nedaudz gadu pagājuši, kamēr tā radusies. Tā nav neko vecāka par vienu paaudzi. Šī vēsture atklājās, kad latviešu rokas tāpat kā senmantas sāka to atrakt, sijāt un novākt. [...] Latviešu vēsturei bija ilgi jāgaida, kamēr latviešiem radās vēsturnieki, kas rakās pēc avotiem, sameklēja vēstures mantas un drošu roku cēla tās gaismā, citiem vārdiem, radīja latviešu vēsturi”. Lai gan prof. A. Tenteļa novēlējums uzrunas beigās: “Lai mūsu vēsture nes mums svētību!” nebija pravietisks, tomēr vēstures studijas un pētniecība Daugavpilī pakāpeniski nostiprinājās, neskatoties uz pašas vēstures likločiem.

1969. gada 1. augustā Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā izveidota patstāvīga vēstures katedra ar nosaukumu “PSRS un vispārējās vēstures katedra” (līdz tam vēstures pasniedzēji strādāja citās DPI katedrās). Laika gaitā katedra kļuva par vienu no ievērojamiem vēstures studiju un pētniecības centriem Latvijā. Latvijas Universitātes profesors Ilgvars Misāns nesenajā apcerējumā atzīmē, ka DPI profesora J. Veinberga no padomju marksistiskajām interpretācijām brīvas lekcijas seno laiku vēsturē un zinātniskās publikācijas Latvijā kļuva leģendāras. Patiesības labad jāpiezīmē, ka šajā ziņā profesors J. Veinbergs nebija unikāls izņēmums – klusajā Daugavpilī, DPI Filoloģijas fakultātē padomju gados netrūka brīvdomīgu cilvēku. Domāju, ne tikai ideoloģiskās kontroles nepilnības, bet arī šo cilvēku individuālās īpašības bija par iemeslu tam, ka viņi savos darbos sekoja zinātnes prasībām un loģikai, nevis komunistiskajām dogmām. Viņi radīja fakultātē īpašu gaisotni, kurā bija interesanti, pat aizraujoši studēt un attīstīties intelektuāli un garīgi. Dažādos laikposmos DU Vēstures katedrā darbojās pazīstami vēsturnieki Rihards Treijs, Inta

Steprāne, Joels Veinbergs, Arveds Salmiņš, Genovefa Barkovska, Josifs Šteimans u.c. Viņi veica interesantus pētījumus, gādāja par jauno vēsturnieku izglītošanu, stiprināja zinātniskās un akadēmiskās saiknes ar Latvijas un ārvalstu kolēģiem. 1980. un 1985. gadā Daugavpilī tika organizētas PSRS mēroga zinātniskās konferences, kas veltītas Seno Austrumu kultūrai un tās apguvei vēstures fakultātēs.

Mēs esam pateicīgi mūsu “tēviem-dibinātājiem” par viņu atstāto radošo mantojumu, par to, ka pastāv mūsu katedra un par precīzi dotajiem orientieriem gan zinātnē, gan cilvēciskajās attiecībās.

Arī janvāra Zinātniskie lasījumi ir mūsu mantojuma sastāvdaļa. 20. lasījumu plenārsēdē DU Humanitārās fakultātes dekāne, pedagogijas doktore, asociētā profesore Valentīna Liepa ieskicēja 20 gadu laikā paveikto: pētījumu rezultātus ir prezentējuši zinātnieki no 24 valstīm; kopā nolasīti 3 106 referāti valodniecībā, literatūras zinātnē, kulturoloģijā, vēsturē; publicēts 61 konferenču materiālu krājums (13 823 lappuses). Lasījumu dalībnieku skaita dinamika liecina par konferences popularitātes un autoritātes nemitīgu izaugsmi – 1991. gadā piedalījās 32 referenti, bet kopš 2003. gada Daugavpils Universitātē janvārī ik gadu pulcējas vairāk nekā 200 zinātnieku.

Vēsturnieku darba grupa no paša sākuma bija iecerēta zinātnieku individuālo pētniecisko interešu un pētījumu rezultātu apspriešanai. Tēma “Vēsture: avoti un cilvēki” ļauj katram sniegt pašu jaunāko vēsturisko informāciju un izvirzīt diskusijai savu koncepciju. Laika gaitā ir izveidojusies domubiedru kopa. Katru gadu janvārī viņi steidzas uz Daugavpili no tuvām un tālām vietām, no Latvijas un ārvalstīm – Lietuvas, Igaunijas, Baltkrievijas, Polijas, Vācijas, Lielbritānijas, ASV un Krievijas.

Plenārsēdē referēja arī Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle, vēstures habilitētā doktore Ilga Apine, kuras uzstāšanās galvenās idejas ir publicētas mūsu krājumā ievietotajā rakstā (skat. 22.–29. lpp.), un Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis, filoloģijas habilitētais doktors, profesors Fjodors Fjodorovs. Publicējot profesora F. Fjodorova uzrunas tekstu, krājuma redkolēģija apliecina dziļu cieņu gan uzrunas autoram, gan viņa pārdomu adresātam – profesoram Joelam Veinbergam.

Irēna Saleniece